

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2026-37-8>

УДК 821.111-31.09

РЕВУЦЬКА Світлана

Навчально-науковий інститут економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського Криворізького національного університету
<https://orcid.org/0000-0002-8969-1295>
revutska@donnuet.edu.ua

УДОВІЧЕНКО Ганна

Навчально-науковий інститут економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського Криворізького національного університету
<https://orcid.org/0000-0003-3731-0857>
udovichenko@donnuet.edu.ua

ПАНФІЛОВА Софія

Навчально-науковий інститут економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського Криворізького національного університету
panfilova@donnuet.edu.ua

МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНИЙ ІДЕАЛ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ СУСПІЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ЛІТЕРАТУРІ

У статті проаналізовано особливості репрезентації морально-естетичного ідеалу у творчості Чарльза Діккенса та його зв'язок із суспільними цінностями вікторіанської доби. З'ясовано, що письменник формує уявлення про моральний ідеал через систему персонажів, їхні вчинки, взаємини та ставлення до суспільних норм. Особливу увагу приділено таким цінностям, як доброта, милосердя, справедливість, родинна єдність, людська гідність і здатність до морального перевтілення. Визначено, що позитивні образи у творах Діккенса часто протиставляються персонажам, які уособлюють егоїзм, жорстокість, користолюбство, соціальну байдужість та моральну деградацію. Еволюція головного героя від духовної смерті до морального відродження становить композиційний стрижень повісті і є ключовим засобом художньої реалізації авторського ідеалу. Скрудж проходить шлях від егоцентричного, відчуженого від людей існування до активної участі в соціальному житті та благодійництва. Його перетворення з «лихваря» на «другого батька» для Тіма свідчить про глибинну трансформацію світогляду, яка є результатом морального вибору та переоцінки цінностей. Відзначено, що морально-естетичний ідеал письменника формується на основі гуманістичного світогляду й утверджує цінність особистості незалежно від її соціального становища. Водночас художнє зображення суспільних вад, використання сатири, іронії та гротеску дають змогу Діккенсу критично осмислити соціальну нерівність, бездушність суспільних інституцій і втрату моральних орієнтирів. Визначено, що морально-естетичний ідеал у творчості письменника виконує не лише характеротворчу, а й оцінну та соціально-критичну функції, відображаючи прагнення автора до утвердження гуманних суспільних цінностей.

Ключові слова: моральний ідеал, цінності, суспільні цінності, морально-естетичний ідеал, моральна трансформація

REVUTSKA Svitlana, UDOVICHENKO Hanna, PANFILOVA Sofia

Mykhailo Tugan-Baranovskyi Educational and Scientific Institute of Economics and Trade of Kryvyi Rih National University

THE MORAL AND AESTHETIC IDEAL AS A REFLECTION OF SOCIAL VALUES IN LITERATURE

The article analyzes the characteristics of the moral and aesthetic ideal representation in the works of Charles Dickens and its connection to the social values of the Victorian era. It is shown that the author shapes the concept of the moral ideal through a system of characters, their actions, relationships, and attitudes toward social norms. Particular attention is paid to such values as kindness, compassion, justice, family unity, human dignity, and the capacity for moral transformation. It is determined that the positive characters in Dickens' works are often contrasted with those who embody selfishness, cruelty, greed, social indifference, and moral degradation. The protagonist's evolution from spiritual death to moral rebirth forms the compositional core of the story and serves as the key means of author's ideal artistic realization. Scrooge undergoes a journey from a self-centered, socially isolated existence to active participation in social life and philanthropy. His transformation from a "moneylender" to a "second father" for Tim testifies to a profound shift in his worldview, resulting in moral choices and a reassessment of values. It is noted that the author's moral and aesthetic ideal is shaped by a humanistic worldview and affirms the value of the individual regardless of his social status. At the same time, the artistic depiction of social ills, along with the use of satire, irony, and the grotesque, allows Dickens to critically examine social inequality, the callousness of social institutions, and the loss of moral compass. It is highlighted that the moral and aesthetic ideal in the writer's work serves not only a character-building function but also evaluative and socially critical ones, reflecting the author's aspiration to affirm humane social values.

Key words: moral ideal, values, social values, moral-aesthetic ideal, moral transformation

Стаття надійшла до редакції / Received 02.01.2026

Прийнята до друку / Accepted 10.02.2026

Опубліковано / Published 31.05.2026

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons CC-BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

© РЕВУЦЬКА Світлана, УДОВІЧЕНКО Ганна, ПАНФІЛОВА Софія

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Поняття морально-естетичного ідеалу в літературознавстві належить до ключових категорій, що визначають світоглядні орієнтири митця та знаходять художнє втілення в образній системі літературного

твору. Дослідження цього феномену потребує міждисциплінарного підходу, оскільки воно перебуває на перетині філософії, етики, естетики та літературознавства. У загальнофілософському розумінні ідеал – це «уявлення про найвищу досконалість, що як взірць, норма і найвища мета визначає спосіб і характер діяльності людини чи соціальної групи» [17, с. 301]. Саме така інтерпретація поняття дозволяє розглядати ідеал як важливий аксіологічний орієнтир, що відображає систему цінностей певної історичної епохи.

Морально-естетичний ідеал як літературознавча категорія становить синтез етичних та естетичних уявлень, що реалізуються в художньому творі через систему образів, символів та наративних структур. Г. Клочек зазначає, що «ідеал у літературі – це не абстрактне поняття, а художньо втілена норма людських стосунків, модель особистісної поведінки, що викликає естетичне задоволення й має етичну цінність» [12, с. 23]. Важливо підкреслити, що морально-естетичний ідеал безпосередньо пов'язаний із авторською концепцією людини та світу, відображаючи світоглядні позиції та ціннісні орієнтири письменника.

Проблема морально-естетичного ідеалу є однією з центральних у творчості Чарльза Дікенса. Особливу увагу в цьому плані привертає повість «Різдвяна пісня», де через образи персонажів та їхні моральні трансформації розкриваються основні моральні цінності, які властиві не тільки для епохи, в яку був написаний твір, а й для сучасного суспільства.

Морально-естетичний ідеал у цьому творі є не просто теоретичним концептом, а реальною силою, що змінює життя персонажів, примушує їх переглянути свої погляди на добро, милосердя та взаємодопомогу. Через символізм і контрастні образи Дікенс підкреслює ідею морального перетворення, що є важливим не лише в контексті літературного аналізу, а й у ширшому культурному вимірі. Особливу роль у формуванні цього ідеалу відіграє образ Різдва, який у творі є уособленням моральної чистоти та можливості змінитися на краще.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасному літературознавстві дослідження морально-естетичного ідеалу часто пов'язується з концептуальним аналізом твору. За визначенням М. Маркової, «концепт – це ментальне утворення, що відображає ключові світоглядні категорії, важливі для розуміння національної картини світу та індивідуально-авторського сприйняття дійсності» [21, с. 319]. Л. Айзенбарт підкреслює, що «літературний концепт – це динамічна смислова структура, яка інтегрує різні види знання, уявлення та асоціації, пов'язані з певним феноменом культури» [1, с. 317]. В. Літяга трактує концепт як «багатовимірне культурно значиме соціопсихічне утворення в колективній свідомості, що має вербальне вираження» [18, с. 49]. Ці визначення дозволяють розглядати морально-естетичний ідеал як концептуальну основу творчості письменника, що знаходить відображення на різних рівнях художньої структури твору.

Повість «Різдвяна пісня» суттєво вплинула на розвиток жанру різдвяної новели, ставши взірцем для подальших творів, у яких різдвяний дух і моральні ідеали відіграють ключову роль. Історія Скруджа залишається актуальною і сьогодні, адже проблема моральної байдужості, егоїзму та соціальної нерівності не втратила своєї значущості. Дослідження морально-естетичного ідеалу в «Різдвяній пісні» дозволить глибше осмислити основні моральні засади, які пропагує Дікенс, а також простежити їхній вплив на літературний процес і суспільну свідомість.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мете статті полягає у компонентному аналізі морально-естетичного ідеалу повісті Чарльза Дікенса «Різдвяна пісня», зокрема моральної трансформації Ебенезера Скруджа та інших персонажів, що відображають різні аспекти моральних цінностей.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Літературознавча енциклопедія визначає естетичний ідеал як «взірець досконалості, що формується на основі критично-творчого ставлення до дійсності, її художньо-образного відтворення, проєкцій омріяного майбутнього» [16, с. 325]. Водночас моральний ідеал трактується як «комплекс моральних вимог, що ставляться до особистості й реалізуються в системі її цінностей та поведінкових моделей» [16, с. 326]. Об'єднання цих понять у категорію «морально-естетичний ідеал» дозволяє розглядати його як цілісний світоглядний концепт, що поєднує етичні принципи та естетичні критерії в художній структурі літературного твору.

Специфіка морально-естетичного ідеалу полягає в тому, що він формується в певному соціокультурному контексті, відображаючи духовні пошуки та ціннісні орієнтири суспільства. Як зазначає П. Баррі, «літературний твір завжди є частиною культурної системи, де етичні та естетичні уявлення переплітаються, створюючи складну аксіологічну модель» [3, с. 78]. Тому дослідження морально-естетичного ідеалу в конкретному творі передбачає аналіз не лише його іманентних художніх особливостей, а й широкого культурно-історичного контексту, в якому він сформувався.

У контексті творчості Чарльза Дікенса морально-естетичний ідеал набуває особливого значення, оскільки його твори мають виразну етичну спрямованість. Дослідники зазначають, що «моральна проблематика є домінантою творчості Дікенса, а його етичні переконання безпосередньо впливають на

естетику художнього світу» [2, с. 153]. Саме через морально-естетичний ідеал письменник виражає своє ставлення до соціальної дійсності та утверджує гуманістичні цінності.

Твори Дікенса відзначаються глибоким психологізмом у зображенні морального становлення особистості. І. Лазаренко підкреслює, що «психологізм як художній принцип дозволяє розкрити внутрішні мотиви поведінки героїв, їхні моральні колізії та духовні трансформації» [14, с. 32]. М. Кодак зауважує, що «психологічний аналіз у літературному творі дає можливість простежити внутрішню еволюцію персонажа, його шлях до морального ідеалу або відступ від нього» [13, с. 53]. Ці теоретичні положення є важливими для розуміння художніх механізмів реалізації морально-естетичного ідеалу в «Різдвяній пісні» Ч. Дікенса.

Поняття морально-естетичного ідеалу в літературі охоплює комплекс етичних та естетичних уявлень, що реалізуються через художні образи, символи та наративні структури. Він виступає важливим елементом авторської концепції світу та людини, відображаючи ціннісні орієнтири письменника та соціокультурний контекст епохи. Дослідження морально-естетичного ідеалу в конкретному літературному творі передбачає аналіз його художньої структури, системи образів, символіки та наративних стратегій у зв'язку з ідейно-тематичним змістом.

Символізм як художній прийом відіграє ключову роль у репрезентації ідеї морального відродження в літературному творі. За визначенням літературознавчого словника-довідника, символ – це «предметний або словесний знак, який опосередковано виражає сутність певного явища, має філософську смислову наповненість, тому із багатозначністю, розгалуженістю тлумачень поєднує в собі конкретне і абстрактне» [17, с. 621]. У контексті художнього твору символ виступає потужним засобом конденсації філософського змісту та формування концептуального простору тексту.

Символічна образність дозволяє письменнику вийти за межі буквального зображення дійсності та апелювати до глибинних пластів колективної та індивідуальної свідомості. Ю. Ковалів зазначає, що «символ, на відміну від тропів, зазвичай характеризується невичерпним розмаїттям змісту, множинністю тлумачень та особливою семантичною місткістю» [15, с. 384]. Ця багатозначність символу робить його ефективним засобом відображення складних морально-філософських проблем, зокрема ідеї духовного переродження особистості.

В. Марко підкреслює, що «символізація художнього мислення відбувається через надання конкретним образам узагальненого змісту, що виходить за межі їхнього безпосереднього значення» [20, с. 87]. Саме така трансформація буденних образів у символи з глибоким філософським наповненням характерна для творчості Чарльза Дікенса, особливо для його «Різдвяної пісні в прозі». У цьому творі символізм стає провідним художнім принципом, що дозволяє автору втілити ідею морального відродження через систему взаємопов'язаних образів-символів.

Особливість символізму в «Різдвяній пісні» полягає в його тісному зв'язку з християнською традицією та народною культурою. Дослідники творчості Дікенса зазначають, що «письменник активно використовує архетипні символи, які мають глибоке коріння в міфопоетичній свідомості та християнській символіці» [9, с. 257]. Ця особливість надає символам у творі особливої переконливості та емоційної сили, оскільки вони резонують із культурним досвідом читача.

Одним із ключових символів морального відродження в повісті є образ світла, що протиставляється темряві. О. Галич зауважує, що «символічна антитеза світла і темряви є традиційним засобом відображення морального вибору та духовних трансформацій у світовій літературі» [6, с. 215]. У «Різдвяній пісні» ця антитеза набуває конкретного втілення у протиставленні темного, холодного кабінету Скруджа яскраво освітленим святковим вулицям Лондона та затишним оселям, де панує різдвяний дух. Символіка світла посилюється з кожним візитом духів, що супроводжується особливим світінням, яке проникає в душу героя, поступово розсіюючи темряву його егоїзму та жорстокості.

Важливим символом морального відродження виступає також дзвін, який у християнській традиції асоціюється з духовним пробудженням та очищенням. К. Малюк зазначає, що «звук дзвонів, який супроводжує появу привидів, символізує перехід від буденного часу до сакрального, ритуального часу духовної трансформації» [19, с. 42]. Дзвін у повісті стає своєрідним камертоном моральної свідомості героя, нагадуванням про вищі цінності та можливість духовного оновлення.

Символічного значення набуває також мотив подорожі в часі, яку здійснює Скрудж під керівництвом духів. В. Будний та М. Ільницький підкреслюють, що «темпоральна символіка у творі пов'язана з ідеєю морального вибору, який здійснюється не одномоментно, а є результатом усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків між минулим, теперішнім і майбутнім» [5, с. 267]. Подорож у часі стає метафорою самопізнання героя, його здатності осмислити власне життя в моральній перспективі та змінити свій життєвий шлях.

Особливої уваги заслуговує символіка ланцюгів, які носить привид Марлі. Ці ланцюги, «зроблені з касових скринь, ключів, висячих замків, конторських книг, документів та важких сталевих гаманців» [10, с. 45], є промовистим символом моральної деградації, спричиненої жадібністю та егоїзмом. Г. Давиденко зазначає, що «матеріальні атрибути, які перетворилися на знаряддя покарання, символізують духовний тягар, що обмежує свободу людини та стає причиною її посмертних страждань» [9, с. 257]. Цей символ візуалізує моральну філософію твору, згідно з якою справжня цінність людського життя вимірюється не матеріальними здобутками, а добрими справами та любов'ю до ближніх.

Символічного значення набуває також образ дитини, який з'являється в різних контекстах протягом твору. П. Білоус зазначає, що «дитина в літературі часто символізує моральну чистоту, безпосередність сприйняття світу та відкритість до добра» [4, с. 183]. У «Різдвяній пісні» цей символ втілюється в образі маленького Тіма, хворої дитини Боба Кретчита, та в образі самого Скруджа в дитинстві. Через контраст між чистотою дитячої душі та черствістю дорослого Скруджа письменник підкреслює ідею морального падіння, яке відбувається внаслідок відчуження від природних людських почуттів.

Трансформація символічного простору в повісті відображає процес морального відродження головного героя. С. Дем'яненко зауважує, що «символіка завершальної частини твору контрастує з початковою: замість холоду, темряви та ізоляції з'являються образи тепла, світла та єднання з іншими людьми» [10, с. 48]. Ця зміна символічного контексту візуалізує внутрішню трансформацію Скруджа, його повернення до справжніх людських цінностей.

Таким чином, символізм у «Різдвяній пісні» Ч. Діккенса виступає потужним художнім засобом утвердження ідеї морального відродження. Система взаємопов'язаних символів (світло і темрява, дзвін, ланцюги, подорож у часі, образ дитини) створює багатовимірний художній простір, в якому відбувається духовна трансформація головного героя. Символічна образність дозволяє автору вийти за межі буквального зображення дійсності та розкрити глибинний філософський зміст твору, пов'язаний з проблемами моральної відповідальності, духовного пошуку та можливості морального оновлення особистості.

Різдво в художній системі повісті Ч. Діккенса постає не просто як календарне свято, а як складний багатозначний образ, що акумулює ключові аспекти морально-естетичного ідеалу письменника. Літературознавці підкреслюють, що «Діккенс перетворює різдвяний хронотоп на символічний простір духовного очищення та морального відродження» [8, с. 258]. Саме сакральний час Різдва створює можливість для надзвичайних подій, що ведуть до трансформації особистості та відновлення моральних цінностей.

У своїй енциклопедичній статті Н. Михальська зазначає, що «у творчості Діккенса Різдво стає своєрідним каталізатором моральних перетворень, моментом істини, коли людина може переоцінити своє життя та повернутися до істинних цінностей» [11, с. 553]. Ця концепція Різдва глибоко вкорінена в християнській традиції, де народження Христа символізує оновлення світу та можливість духовного преображення кожної людини. Водночас письменник творчо переосмислює цю традицію, надаючи їй соціального звучання та актуалізуючи її в контексті проблем вікторіанського суспільства.

Образ Різдва у творі багатовимірний і реалізується на різних рівнях художньої структури. По-перше, це сюжетно-композиційний рівень, де різдвяна ніч стає часом надзвичайних подій та духовних випробувань головного героя. О. Гузь підкреслює, що «різдвяний хронотоп у повісті має виразно міфологічні риси: це сакральний час, коли можливе спілкування між різними вимірами буття, між минулим, теперішнім і майбутнім» [7, с. 12]. Така концепція часу дозволяє автору вивести героя за межі буденного існування та поставити його перед обличчям вічних моральних питань.

По-друге, Різдво постає як соціокультурний феномен, що відображає систему цінностей певної спільноти. М. Марко зауважує, що «різдвяні традиції, зображені Діккенсом, втілюють ідеал людських стосунків, заснованих на взаємній любові, щедрості та співчутті» [20, с. 145]. Святкування Різдва в родині Кретчитів, незважаючи на їхню бідність, постає як модель ідеальних суспільних відносин, протиставлених егоїстичному існуванню Скруджа. Це протиставлення підкреслює соціальний аспект морально-естетичного ідеалу письменника, його переконання в тому, що справжня цінність людського життя визначається не матеріальним достатком, а здатністю до любові та взаємодопомоги.

По-третє, образ Різдва має виразний філософсько-етичний вимір, втілюючи ідею морального вибору та особистої відповідальності. К. Малюк зазначає, що «різдвяний дискурс у повісті актуалізує проблему свободи волі, можливості змінити своє життя через моральне очищення та повернення до справжніх цінностей» [19, с. 45]. Духи Різдва, які відвідують Скруджа, виступають не просто як фантастичні елементи сюжету, а як персоніфікація морального закону, що вимагає від людини відповіді за її життєвий вибір.

Особливого значення в повісті набуває естетика різдвяного святкування, яка втілює ідеал краси, пов'язаної з моральними цінностями. В. Галич підкреслює, що «різдвяна естетика у Діккенса поєднує чуттєве задоволення (яскраві кольори, смачна їжа, приємна музика) з моральним катарсисом, створюючи образ гармонійного буття» [6, с. 234]. Ця синтетична естетика відображає важливий аспект морально-естетичного ідеалу письменника – переконання в тому, що справжня краса невіддільна від добра, а естетичне задоволення має моральну природу.

Дослідники творчості Діккенса зазначають, що образ Різдва в «Різдвяній пісні» має архетипні риси, пов'язані з мотивом відродження природи та оновлення життя. П. Баррі вказує на зв'язок різдвяної символіки з архаїчними ритуалами зимового сонцестояння, що символізують перемогу світла над темрявою, життя над смертю [3, с. 203]. Ця архетипна основа надає образу Різдва особливої емоційної сили та універсальності, дозволяючи письменнику апелювати до глибинних пластів колективної свідомості.

Важливим аспектом образу Різдва в повісті є його здатність об'єднувати людей, долаючи соціальні бар'єри та класові суперечності. О. Будний зауважує, що «різдвяний дух у Діккенса – це дух соціальної гармонії, що протистоїть відчуженню та егоїзму капіталістичного суспільства» [5, с. 289]. Цей соціальний

аспект різдвяної символіки відображає суспільний ідеал письменника, його мрію про соціальну солідарність, засновану на християнських цінностях любові та милосердя.

Особливої уваги заслуговує образ Духа теперішнього Різдва, який втілює саму сутність свята як моменту духовного оновлення та соціальної гармонії. Дослідники зазначають, що «цей персонаж поєднує риси язичницького божества родючості (зелений одяг, вінок з омели) та християнського святого (доброта, великодушність, благословення бідних)» [11, с. 554]. Така синкретична природа образу відображає складний культурний генезис самого свята Різдва, яке поєднує елементи різних релігійних та фольклорних традицій.

Трансформація ставлення Скруджа до Різдва відображає його моральну еволюцію. Від повного заперечення цінності свята («Добрий бізнес – ось що таке Різдво!») він приходять до його глибокого переживання як моменту духовного оновлення та єднання з іншими людьми. Ця зміна свідчить про відновлення в душі героя здатності сприймати сакральний вимір буття, бачити за повсякденними явищами їх духовну сутність.

Образ Різдва в повісті Ч. Діккенса постає як багатовимірний символ, що втілює ключові аспекти морально-естетичного ідеалу письменника. Він поєднує християнські цінності (любов, милосердя, духовне оновлення) з соціальним ідеалом гармонійного суспільства, заснованого на взаємодопомозі та співчутті. Різдво виступає як сакральний час, коли можливе подолання відчуження між людьми та відновлення моральних законів. Естетика різдвяного святкування відображає діккенсівське розуміння краси як вираження моральної гармонії, а трансформація ставлення головного героя до Різдва символізує його моральне відродження та повернення до справжніх людських цінностей.

Внутрішня трансформація Ебенезера Скруджа становить сюжетно-композиційний стрижень «Різдвяної пісні» і водночас виступає художнім втіленням ключової філософської ідеї твору – можливості морального відродження особистості через переосмислення життєвих цінностей. Н. Михальська зазначає, що «перетворення Скруджа з егоїстичного скнари на щедру, співчутливу людину є не просто сюжетним поворотом становить сюжетно-композиційний стрижень «Різдвяної пісні» і водночас виступає художнім втіленням ключової філософської ідеї твору – можливості морального відродження особистості через переосмислення життєвих цінностей. Н. Михальська зазначає, що «перетворення Скруджа з егоїстичного скнари на щедру, співчутливу людину є не просто сюжетним поворотом, а художнім вираженням віри письменника в невичерпні можливості людської природи» [11, с. 555]. Важливо дослідити психологічні механізми та етапи цієї трансформації, які відображають діккенсівське розуміння шляху до морального ідеалу.

Процес внутрішньої трансформації Скруджа розгортається як поступова еволюція, що охоплює кілька послідовних стадій, кожна з яких пов'язана з певним аспектом морального самоусвідомлення. В. Марко виділяє такі етапи морального перетворення героя: «емоційне пробудження, усвідомлення соціальної відповідальності, екзистенційне осяяння та активна реалізація нових моральних принципів» [20, с. 148]. Ця послідовність відображає діккенсівське розуміння структури морального вдосконалення особистості.

Перша стадія трансформації Скруджа пов'язана з емоційним пробудженням героя під впливом Духа Минулого Різдва. О. Галич зауважує, що «відновлення емоційної чутливості є необхідною передумовою морального відродження, оскільки етичні судження неможливі без здатності до співпереживання» [6, с. 238]. Спостерігаючи сцени власного дитинства та юності, Скрудж поступово відновлює здатність відчувати радість, смуток, ніжність – емоції, які були пригнічені багаторічною зосередженістю на матеріальному збагаченні. Особливо важливим моментом є сцена прощання з коханою, де Скрудж уперше висловлює жаль за втраченими можливостями: «Боже мій! Скільки прикrostей, скільки гіркоти, скільки каяття!» [9, с. 88].

Друга стадія трансформації – усвідомлення соціальної відповідальності – відбувається під впливом Духа Теперішнього Різдва. І. Лазаренко підкреслює, що «на цьому етапі герой виходить за межі індивідуального емоційного світу та починає усвідомлювати свій зв'язок із суспільством, свою відповідальність за добробут інших людей» [14, с. 33]. Ключовим моментом цієї стадії є сцена в домі Боба Кретчита, особливо епізод із маленьким Тімом, який змушує Скруджа вперше відчувати тривогу за долю іншої людини: «*Spirit,*» said Scrooge, with an interest he had never felt before, «tell me if Tiny Tim will live.» («Духу, – сказав Скрудж із незвичайною для себе зацікавленістю, – скажи мені, чи житиме Тім?»») (пер. Панфілової Софії) [22, с. 65]. Цей момент знаменує важливий перелом у свідомості героя – перехід від егоцентризму до соціального мислення. Ця репліка позначає момент емоційного пробудження Скруджа. Вперше він висловлює щирі турботи про іншу людину, не з родини і не з кола його ділових інтересів. У контексті трансформації героя ця сцена демонструє зміщення фокусу з егоїстичних міркувань на співчуття і соціальну відповідальність. Вперше герой не лише бачить потреби інших, але й готовий щось змінити, що знаменує важливий перелом у його свідомості.

Третя стадія – екзистенційне осяяння – пов'язана з візитом Духа Прийдешнього Різдва. П. Баррі зауважує, що «зіткнення з власною смертністю та усвідомлення марності життя, прожитого без любові й добрих справ, стає для Скруджа моментом граничного екзистенційного прозріння» [3, с. 120]. Сцена біля власного надгробка стає кульмінацією внутрішньої трансформації героя, спонукаючи його до рішучого морального вибору: «*I am not the man I was. I will not be the man I must have been but for this intercourse. Why show me this, if I am past all hope?*» («Я не той, яким був раніше. Я не буду таким, яким був би без цього випробування. Навіщо ж показувати мені все це, якщо для мене немає надії?»») (пер. П.С.) [24, с. 93]. У цих

словах відображається ключова ідея християнської етики – концепція спокути через щире каяття та зміну життя.

Четверта стадія – активна реалізація нових моральних принципів – розгортається в заключній частині твору, коли Скрудж, прокинувшись у різдвяний ранок, негайно починає втілювати свої нові переконання в конкретних справах. К. Малюк зазначає, що «здатність перетворити внутрішні моральні принципи на зовнішні дії є, за Діккенсом, необхідною умовою справжнього морального перетворення» [19, с. 48]. Щедрість до хлопчика, якого Скрудж посилає купити індичку для родини Кретчитів, жертва для благодійного товариства, візит до племінника, підвищення зарплати Бобу Кретчиту – всі ці вчинки демонструють цілісність морального перетворення героя, єдність його думок, почуттів та дій.

Важливим аспектом трансформації Скруджа є зміна його ставлення до часу та життєвих пріоритетів. М. Кодак зауважує, що «перетворення героя пов'язане з переосмисленням часової перспективи – від зосередженості на минулому (накопичені багатства) та майбутньому (очікувані прибутки) до усвідомлення цінності теперішнього моменту як можливості для морального вчинку» [13, с. 85]. У фінальній частині твору Скрудж демонструє здатність жити в теперішньому часі, насолоджуватися моментом і створювати радість для інших: *«He went to church, and walked about the streets, and watched the people hurrying to and fro, and patted the children on the head, and questioned beggars, and looked down into the kitchens of houses, and up to the windows; and found that everything could yield him pleasure. He had never dreamed that any walk – that anything – could give him so much happiness.»* («Він пішов до церкви, гуляв вулицями, спостерігав за людьми, що поспішали туди-сюди, гладив дітей по голові, розпитував жебраків, зазірав до кухонь будинків і до вікон; і знаходив задоволення в усьому. Він і не мріяв, що проста прогулянка – що будь-що – може подарувати стільки щастя.») (пер. П.С.) [22, с. 98].

Цей епізод підкреслює остаточну моральну еволюцію Скруджа: герой не просто змінює своє ставлення до людей, а й відкриває для себе глибоку радість у повсякденних речах. Уміння жити в теперішньому часі та цінувати миттєвість становить кульмінацію трансформації Скруджа з егоїстичного накопичувача до людини, сповненої емпатії й духовної відкритості. Це підтверджує тезу М. Кодака про те, що моральне переродження Скруджа відбувається через переосмислення часу як ресурсу для добрих вчинків.

Символічне значення має зміна просторових характеристик, пов'язаних з образом Скруджа. Я. Полішук зазначає, що «трансформація героя супроводжується розширенням його життєвого простору – від замкненої контори та ізольованого будинку до відкритого міського простору, наповненого людьми» [16, с. 93]. Ця просторова динаміка відображає подолання соціальної ізоляції, відчуження від суспільства, яке було однією з ключових проблем героя на початку твору: *«He went to church, and walked about the streets, and watched the people hurrying to and fro, and patted the children on the head, and questioned beggars, and looked down into the kitchens of houses, and up to the windows; and found that everything could yield him pleasure.»* («Він пішов до церкви, прогулювався вулицями, спостерігав за людьми, що поспішали туди й сюди, гладив дітей по голові, розмовляв із жебраками, заглядав у кухні та у вікна будинків і знаходив у цьому всьому радість.») (пер. П.С.) [22, с. 98].

Ця сцена є яскравим прикладом зміни просторового виміру в характері Скруджа. Якщо на початку твору він замкнений у власному похмурому будинку та офісі, то після духовної трансформації він виходить у міський простір і активно взаємодіє з оточенням. Простір більше не є загрозливим або чужим – він стає місцем радості, спілкування та спільності. Цей художній прийом чітко відображає подолання ізоляції героя та повернення його до повноцінного соціального життя.

Важливо підкреслити, що моральна трансформація Скруджа зображується як повернення до його справжньої, кращої природи, а не як набуття чогось принципово нового. В. Будний зауважує, що «у Діккенса моральне відродження героя пов'язане з відновленням його природних людських якостей, які були пригнічені під впливом хибних цінностей та життєвих обставин» [5, с. 138]. Це відповідає просвітницькій вірі письменника в природну доброту людини, яка може бути викривлена соціальними умовами, але ніколи не втрачається остаточно.

Таким чином, внутрішня трансформація Ебенезера Скруджа в «Різдвяній пісні» постає як складний, психологічно вмотивований процес, що відображає діккенсівське розуміння шляху до морального ідеалу. Цей шлях включає емоційне пробудження, усвідомлення соціальної відповідальності, екзистенційне освячення та активну реалізацію моральних принципів у конкретних діях. Перетворення Скруджа з егоїстичного скнари на добру, щедрого людину є художнім втіленням ключової філософської ідеї твору – віри в невичерпні можливості людської природи та здатність особистості до морального відродження через переосмислення життєвих цінностей.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Аналіз теоретичних аспектів категорії морально-естетичного ідеалу в літературознавстві засвідчив її комплексний характер, що охоплює етичні цінності, естетичні принципи та світоглядні орієнтири. У контексті творчості Діккенса ця категорія набуває особливого значення, відображаючи гуманістичну спрямованість його художнього мислення та соціальну заангажованість.

Дослідження соціокультурного контексту створення «Різдвяної пісні» виявило тісний зв'язок авторського ідеалу з суспільними проблемами вікторіанської Англії. Діккенс, глибоко стурбований соціальною нерівністю, духовною кризою та дегуманізацією міжособистісних стосунків, створює художню модель морального відродження через трансформацію індивідуальної свідомості. Його ідеал формується на перетині християнських цінностей і просвітницьких ідеалів, утверджуючи принципи людяності, милосердя та соціальної відповідальності.

Система образів та символів у творі виступає ключовим механізмом реалізації морально-естетичного ідеалу. Головний герой Ебенезер Скрудж уособлює духовну деградацію людини в капіталістичному суспільстві, де матеріальні цінності витісняють моральні. Його трансформація під впливом різдвяних духів символізує можливість морального відродження через переосмислення життєвих пріоритетів. Антиподом Скруджа виступає образ Боба Кретчита, який втілює християнські чесноти та родинні цінності попри матеріальні злидні. Особливої символічної значущості набуває образ хворого Тіма, що актуалізує мотив милосердя та відповідальності за долю ближнього.

Еволюція головного героя від духовної смерті до морального відродження становить композиційний стрижень повісті і є ключовим засобом художньої реалізації авторського ідеалу. Скрудж проходить шлях від егоцентричного, відчуженого від людей існування до активної участі в соціальному житті та благодійництва. Його перетворення з «лихваря» на «другого батька» для Тіма свідчить про глибинну трансформацію світогляду, яка є результатом морального вибору та переоцінки цінностей.

Морально-естетичний ідеал Діккенса в «Різдвяній пісні» має інтегративний характер, поєднуючи індивідуальну етику та соціальну мораль, християнські цінності та просвітницькі ідеали, сентиментальну чутливість та соціальну критику. Він утверджує пріоритет духовних цінностей над матеріальними, людяності над егоізмом, милосердя над байдужістю, даруючи надію на моральне відродження як окремої особистості, так і суспільства в цілому.

Дослідження морально-естетичного ідеалу у «Різдвяній пісні» Ч. Діккенса розкриває не лише ідейно-художню специфіку твору, але й актуалізує його значення для сучасного суспільства, яке також переживає духовну кризу та потребує гуманістичних орієнтирів. Повість Діккенса, поєднуючи розважальність і дидактичність, естетичну привабливість і моральний зміст, залишається актуальною у своєму утвердженні вічних цінностей людяності, справедливості та любові до ближнього, що становлять основу гармонійного суспільного буття.

Література

1. Айзенбарт Л. М. Термін «концепт»: проблема визначення та підходи до вивчення. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Літературознавство*. 2016. № 45. С. 314–325.
2. Англійський реалістичний роман. Чарльз Діккенс. Давиденко Г. Й., Чайка О. М. Історія зарубіжної літератури XIX-початку XX століття: навчальний посібник. Київ: ЦУЛ, 2011, С. 148–158.
3. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство та культурологія; пер. з англ. О. Погинайко; наук. ред. Р. Семків. Київ: Смолоскип, 2008. 360 с.
4. Білоус П. В., Левченко Г. Д. Вступ до літературознавства: навч. посібник. Київ: Академія, 2012. 364 с.
5. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство: підручник Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 432 с.
6. Галич О. Теорія літератури: підручник для студ. філолог. спец. вищих закладів освіти / О. А. Галич, В. М. Назарець, Є. М. Васильєв / за наук. ред. О. Галича. Київ: Либідь, 2001. 486 с.
7. Гузь О. Система уроків за повістю Ч. Діккенса «Різдвяна пісня в прозі». 6 кл. *Зарубіжна література*. 2004. № 42. С. 10–20.
8. Гуманістичні традиції та їх утілення в повісті Ч. Діккенса «Різдвяна пісня в прозі» / Давиденко Г. Й., Чайка О. М. Історія зарубіжної літератури XIX-початку XX століття: навчальний посібник. Київ: ЦУЛ, 2011. С. 256–259.
9. Давиденко Г. Й., Чайка О. М. Історія зарубіжної літератури XIX-початку XX століття: навчальний посібник. Київ: ЦУЛ, 2011, 400 с.
10. Дем'яненко С. Чарльз Діккенс як видатний представник англійської літератури. *Всесвітня література в сучасній школі*. № 10 (423), 2016. С. 42–50.
11. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник: у двох томах. Т. 1. / За редакцією Н. Михальської та Б. Щавурського. Тернопіль: Богдан, 2005. С. 548–556.
12. Ключек Г. Д. Поетика і психологія. Київ: Знання. 1990. 47 с.
13. Кодак М. Психологізм соціальної прози. Київ: Наук. думка, 1980. 162 с.
14. Лазаренко І. Провідні принципи літературно-психологічного аналізу художнього твору. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2013. №10. С. 31–33.
15. Літературознавча енциклопедія: у двох томах. Т. 2 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.

16. Літературознавча енциклопедія: у двох томах. Т. 1 / автор-укладач Ю.І. Ковалів. Київ: ВЦ Академія, 2007. 608 с.
17. Літературознавчий словник-довідник / автори-укладачі Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
18. Літяга В. В. Поняття «концепт» у парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. № 46. С. 48–50.
19. Малюк К. Г. «Моральне прозріння» як ключовий концепт творчості Ч. Діккенса (на матеріалі «Різдвяної пісні в прозі» та роману «Домбі і син») : кваліфікаційна робота / науковий керівник – канд. філол. наук, доц. Микола Олексійович Дудніков. Кривий Ріг, 2022. 80 с.
20. Марко В. П. Аналіз художнього твору: навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2013. 280 с.
21. Маркова М. В. «Концепт» та «концептуалізація» у сучасному літературознавстві. *Питання літературознавства: науковий збірник*. Вип. 74. Чернівці: Рута, 2007. С. 317–324.
22. Charles Dickens. A Christmas Carol in prose being a ghost story of Christmas / Loyola University Press Chicago, ILL. 1922. 130 p. URL:
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4e/A_Christmas_carol_in_prose%3B_%28IA_christmascarolin02dick%29.pdf

References

1. Aizenbart, L. M. (2016). Termin "kontsept": problema vyznachennia ta pidkhody do vyvchennia [The term "concept": The problem of definition and approaches to its study]. *Naukovi zapysky TNPU. Seria: Literaturознавство – Scientific Notes of TNPU. Series: Literary Studies*, 45, 314–325 [in Ukrainian]
2. Davydenko, H. Y., & Chaika, O. M. (2011). Anhliiskyi realistychnyi roman. Charlz Dikkens [The English realist novel. Charles Dickens]. In *Istoriia zarubizhnoi literatury XIX – pochatku XX stolittia [History of Foreign Literature of the Nineteenth and Early Twentieth Centuries]* (pp. 148–158). Kyiv: TsUL iIn Ukrainian]
3. Barry, P. (2008). Vstup do teorii: literaturoznavstvo ta kulturolohiia [Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory] (O. Pohynaiko, Trans.; R. Semkiv, Ed.). Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian]
4. Bilous, P. V., & Levchenko, H. D. (2012). Vstup do literaturoznavstva [Introduction to Literary Studies]. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian]
5. Budnyi, V., & Ilnytskyi, M. (2008). Porivnialne literaturoznavstvo [Comparative Literary Studies]. Kyiv: Vydavnychiy dim "Kyievo-Mohylianska akademiia" [in Ukrainian]
6. Halych, O. A., Nazarets, V. M., & Vasyliov, Ye. M. (2001). Teoriia literatury [Theory of Literature] (O. A. Halych, Ed.). Kyiv: Lybid [in Ukrainian]
7. Huz, O. (2004). Systema urokiv za povistiu Ch. Dikkensa "Rizdviana pisnia v prozi". 6 kl. [A system of lessons on Charles Dickens's *A Christmas Carol*. Grade 6]. *Zarubizhna literatura – Foreign Literature*, 42, 10–20 [in Ukrainian]
8. Davydenko, H. Y., & Chaika, O. M. (2011). Humanistychni tradytsii ta yikh utlennia v povisti Ch. Dikkensa "Rizdviana pisnia v prozi" [Humanistic traditions and their embodiment in Charles Dickens's *A Christmas Carol*]. In *Istoriia zarubizhnoi literatury XIX – pochatku XX stolittia [History of Foreign Literature of the Nineteenth and Early Twentieth Centuries]* (pp. 256–259). Kyiv: TsUL [in Ukrainian]
9. Davydenko, H. Y., & Chaika, O. M. (2011). Istoriia zarubizhnoi literatury XIX – pochatku XX stolittia [History of Foreign Literature of the Nineteenth and Early Twentieth Centuries]. Kyiv: TsUL iIn Ukrainian]
10. Demianenko, S. (2016). Charlz Dikkens yak vydatnyi predstavnyk anhliiskoi literatury [Charles Dickens as an outstanding representative of English literature]. *Vsesvitnia literatura v suchasni shkoli – World Literature in the Modern School*, 10(423), 42–50 [in Ukrainian]
11. Mykhalska, N., & Shchavurskyi, B. (Eds.). (2005). Zarubizhni pysmennyky: Entsiklopedychnyi dovidnyk [Foreign Writers: An Encyclopedic Reference Book] (Vol. 1). Ternopil: Bohdan [in Ukrainian]
12. Klochek, H. D. (1990). Poetyka i psykholohiia [Poetics and Psychology]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian]
13. Kodak, M. (1980). Psykholohizm sotsialnoi prozy [Psychologism of Social Prose]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]
14. Lazarenko, I. (2013). Providni pryntsypy literaturno-psykholohichnoho analizu khudozhnoho tvoriv [The leading principles of literary and psychological analysis of a literary work]. *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli – Ukrainian Literature in Secondary School*, 10, 31–33 [in Ukrainian]
15. Kovaliv, Yu. I. (Ed.). (2007). Literaturознавча entsyklopediia [Encyclopedia of Literary Studies] (Vol. 2). Kyiv: Akademiia [in Ukrainian]
16. Kovaliv, Yu. I. (Ed.). (2007). Literaturознавча entsyklopediia [Encyclopedia of Literary Studies] (Vol. 1). Kyiv: Akademiia [in Ukrainian]
17. Hromiak, R. T., Kovaliv, Yu. I., et al. (1997). Literaturознавчий slovnyk-dovidnyk [Dictionary-Handbook of Literary Studies]. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian]
18. Litiiaha, V. V. (2013). Poniattia "kontsept" u paradyhmi suchasnykh lnhvistychnykh doslidzhen [The concept of "concept" in the paradigm of contemporary linguistic studies]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 46, 48–50 [in Ukrainian]
19. Maliuk, K. H. (2022). "Moralne prozrinna" yak kluchovyi kontsept tvorchosti Ch. Dikkensa (na materialy "Rizdvianoï pisni v prozi" ta romanu "Domby i syn") ["Moral awakening" as a key concept in Charles Dickens's works (based on *A Christmas Carol* and *Dombey and Son*)]. Bachelor's thesis. Kryvyi Rih [in Ukrainian]
20. Marko, V. P. (2013). Analiz khudozhnoho tvoriv [Analysis of a Literary Work]. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian]
21. Markova, M. V. (2007). "Kontsept" ta "kontseptualizatsiia" u suchasnomu literaturoznavstvi ["Concept" and "conceptualization" in contemporary literary studies]. *Pytannia literaturoznavstva – Issues in Literary Studies*, 74, 317–324 [in Ukrainian]
22. Dickens, C. (1922). A Christmas Carol in Prose: Being a Ghost Story of Christmas. Loyola University Press. Retrieved from:
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4e/A_Christmas_carol_in_prose%3B_%28IA_christmascarolin02dick%29.pdf [in English]